

Toidu ja vee kaudu levivate haiguste puhangute uurimisküsimustiku koostamise vahend

Juhend

Palume viidata järgmiselt: Haiguste Ennetamise ja Tõrje Euroopa Keskus. Toidu ja vee kaudu levivate haiguste puhangute uurimisküsimustiku koostamise vahend. Juhend [okt 2016], Stockholm, 2016.

© Haiguste Ennetamise ja Tõrje Euroopa Keskus, Stockholm, 2016

Sisukord

Taustteave	3
Küsimustepanga väljatöötamise meetodika	3
Juhend.....	4
Küsimustepanga kasutamine	4
1. etapp. Välistuskriteeriumid	4
2. etapp. Koostage enda küsimustik.....	4
Etapp 3a. Küsitleja tutvub küsimustikuga	5
Etapp 3b. Isetäidetavad küsimustikud	6

Taustteave

Euroopa Liidus (EL) ja Euroopa Majanduspiirkonna (EMP) liikmesriikides põhjustavad toidu ja vee kaudu levivate haiguste puhangud suurt suremust ja majanduskahju, sest need ilmnevad sageli ja on mõnikord tõsised. 2010. aastal rakendasid Statens Serum Institut (Kopenhaagen, Taani) ja Norra rahvatervise instituut (Oslo, Norra) Haiguste Ennetamise ja Tõrje Euroopa Keskuse (ECDC) projekti „[Toidu ja vee kaudu levivate haiguste ELi mõõtmega puhangute uurimise ja tõrje vahendite komplekt](#)“. Selle tulemusena töötati välja mitu vahendit, millega toetada Euroopas toidu ja vee kaudu levivate haiguste puhangute uurimist. Selle vahendikomplekti viies vahend oli esimene katse koostada teatud hulga küsimuste toel küsimustikuvorm.

2015. aasta veebruaris korraldas ECDC ekspertide kohtumise, et teha kindlaks haiguspuhangute uurimisküsimustike loomise ja haldamise eri tavad ELi/EMP liikmesriikides ning leida võimalikud viisid, kuidas toetada mitut riiki hõlmavate ja riigisiseste haiguspuhangute uurimist. Kohtumisel oli tähelepanu keskmes vajadus ajakohastada komplekti viiendat vahendit, mida peeti liiga üldiseks. Tehti ettepanek töötada välja küsimustepank (suurem hulk küsimusi) ja küsimustiku vormid, millega toetada toidu ja vee kaudu levivate haiguste puhangute uurimist (kohtumise protokoll on soovi korral kättesaadav). Selleks algatas ja korraldas Madalmaade riiklik rahvatervise- ja keskkonnainstituut (RIVM, Bilthoven, Madalmaad) projekti „[Toidu või vee kaudu levivate haiguste puhangute uurimisküsimustiku koostamise vahend](#)“. Selle ajakohastatud vahendi abil saab koostada küsimustikke, mida kasutatakse toidu ja vee kaudu levivate haiguste puhangute kirjeldavates ja analüütilistes uurimustes.

Küsimustepanga väljatöötamise meetoodika

Küsimustepanga loomisel kasutati lähtepunktina „[Toidu ja vee kaudu levivate haiguste ELi mõõtmega puhangute uurimise ja tõrje vahendite komplekti](#)“. [ECDC toidu ja vee kaudu levivate haiguste võrgustiku](#) liikmetega võeti e-posti teel ühendust ja neil paluti jagada küsimustikke, mida oli kasutatud toidu kaudu levivate haiguste puhangute uurimisel. 13 ELi/EMP liikmesriigist koguti kokku 41 küsimustikku.

Lisaks tehti sihipärane internetiotsing, et leida toidu ja vee kaudu levivate haiguste puhangute kohta hüpoteeside püstitamiseks veel küsimustikke. Küsimustikke leiti järgmiste asutuste veebilehtedelt: USA haiguste ennetamise ja tõrje keskus (üks küsimustik), Oregoni terviseamet ja Minnesota tervishoiuministeerium USAs (vastavalt kaks küsimustikku ja üks küsimustik) ning [rahvusvaheline haiguspuhangute muuseum](#) (kaheksa küsimustikku). Lisaks pakkusid artikli „*Lessons learnt from a birthday party: A Bacillus cereus outbreak*“, Bari, Italy, January 2012, Martinelli *et al*, *Annali dell'Instituto Superiore di Sanita*, 2013; 49(4): 391–394, autorid vahetu suhtluse järel kaks küsimustikku.

Enamik küsimustikke ei olnud inglise keeles. Nende tõlkimiseks kasutati tõlkemootoreid ja RIVMi ja ECDC ekspertide teadmisi.

Toidu või vee kaudu levivate haiguste puhangute uurimisküsimustiku koostamise vahend koosneb 1) juhendist, mis sisaldab taustteavet, meetoodikat ja vahendi kasutamise kirjeldust, ning 2) küsimustepangast, mida kasutatakse haiguspuhangute uurimisküsimustike koostamiseks.

Juhendi ja küsimustepanga esialgset versiooni jagati märkuste saamiseks ECDC toidu ja vee kaudu levivate haiguste võrgustikuga. Lisaks korraldati 9. septembril 2016 ekspertide kohtumine, et vaadata juhend ja küsimustepank kriitilise pilguga läbi ning määrata kindlaks toidu ja vee kaudu levivate haiguste puhangute uurimisküsimustiku koostamise vahendi projekti võimalikud edasised etapid (kohtumise protokoll on soovi korral kättesaadav).

Küsimustepangas loetletud toiduainete kaasamise ja korrektse sõnastuse tagamiseks kasutati Euroopa Toiduohutusameti (EFSA) [toidu klassifitseerimise ja kirjeldamise süsteemi](#) (Foodex2). Küsimustepangas loetletud toiduainete nimetuste kohandamine FoodEx2-ga võimaldab võrrelda patsientide toidutarbimist ja eeldatavat

toidutarbimist asjaomastes ELi liikmesriikides. See võrdlus põhineb [EFSA koostatud toidutarbimise täielikul Euroopa andmebaasil](#).

Et kontrollida, kas küsimustepangas on nimekirja kantud kõik toiduained, mis võivad saastuda, kasutati [toidu- ja söödaalase kiirhoiatussüsteemi](#) (RASFF) kaudu esitatud teateid.

Küsimustepank on jaotatud 20 kategooriaks (nt reisimisega seotud küsimused, kalad ja koorikloomad, piim ja piimatooted). Enamik kategooriaid jaguneb alamkategooriateks, et hõlbustada küsimusetüüpide ja toiduainete leidmist. Nimekirja on kantud toiduained, mida süüakse või käsitsetakse toorelt või pooltoorelt või mis läbivad tootmis- või küpsetusprotsessi, millega kaasneb saastumisoht. Rahvustoiduaineid või -toite küsimustepanka ei lisatud.

Pank ja seega ka küsimused on välja töötatud esmajärjekorras puhangu uurimise / hüpoteesi püstitamise etapiks, kuid seda on võimalik hõlpsasti kohandada kasutamiseks analüütilistes epidemioloogilistes uuringutes.

Juhend

Küsimustepanga kasutamine

See küsimustepank on mõeldud epidemioloogidele ja toiduohutuseksperptidele toidu ja vee kaudu levivate haiguste puhangute uurimiseks. Iga puhangu uurimiseks peab valima sobivad küsimused, et luua sihipärane küsimustik. Küsimused, mida küsimustepangas ei ole, kuid on uurimiseks vajalikud, peab küsimustikku välja töötav ekspert lisama. Soovitused panka lisatavate küsimuste kohta on teretulnud ja need võib saata e-posti aadressil FWD@ecdc.europa.eu.

1. etapp. Välistuskriteeriumid

Määratlege igal uurimisel välistuskriteeriumid ja tuvastage nende põhjal küsimused, mis aitavad küsitletavaid uurimisest välja arvata (vt näited tabelis 1). Märgistage need küsimused selgelt, et küsitleja saaks hõlpsalt kindlaks teha, kas patsiendi peaks välja arvama ja seega küsitluse lõpetama. .

Tabel 1. Näited küsimustest, mida võib kasutada välistuskriteeriumidena

Välistage	Peatükk	Küsimus	Välistage näiteks küsitletav, kes annab järgmise vastuse
välismaal viibivad reisijad, kui uuritakse haiguspuhangut, mis ei ole seotud reisimisega	3	Kas te käisite mõnes riigis seitsme päeva jooksul enne oma haigestumist?	Jah, ma olin sel ajavahemikul välismaal
Sümtomiteta patsiendid	2	Millal teil tekkisid esimesed sümptomid?	Mul ei olnud sümptomeid
Teisesed patsiendid	2	Kas kellelgi teie leibkonnas on enne olnud sarnaseid sümptomeid?	Jah, mu abikaasal tekkis kõhulahtisus kaks päeva enne mind

2. etapp. Koostage enda küsimustik

Valige küsimused ja sissejuhatav tekst sõltuvalt patogeenist, puhangu tüübist ja viisist, kuidas küsimustikku hakatakse täitma.

Vaadake küsimustepank läbi ja kustutage ebavajalikud küsimused või kopeerige ja kleepige uude dokumenti küsimused, mida soovite kasutada.

NB! Mitut riiki hõlmava puhangu korral ärge muutke ega kustutage küsimuste ja vastuste kordumatut identifitseerimiskoodi (küsimusele/vastusele järgnev sulgudes ja kaldkirjas number, nt 0014a). Identifitseerimiskoodid võimaldavad hõlpsalt võrrelda eri keeltes täidetavate küsimustike tulemusi.

Lisas 1 antakse soovitusi, milliseid küsimusterühmi võiks kahtlustatava või tuvastatud haigusetekitaja põhjal küsimustikku lisada. Lisa 1 koostamisel kasutati toidu- ja söödaalase kiirhoiatussüsteemi (RASFF) teateid, hiljutisi eelretsenseeritud artikleid ja ka vahendi väljatöötamisel osalenud ekspertide tagasisidet. Lisa 1 ei ole ammendav.

Sissejuhatava teksti eesmärk on juhendada küsitletavat küsimustiku täitmise ajal. Sissejuhatusest on alati kaks versiooni: üks küsitleja tehtava telefonivestluse või vahetu kohtumise jaoks ja teine isetäidetava küsimustiku jaoks. Kui küsimustikku täidab küsitleja, peaks ta läbi lugema iga küsimusteploki sissejuhatava teksti. Sissejuhatav tekst on poolpaksus kirjas ja asub rohelises kastis, nagu on näha siin all.

Küsitleja: Jätkame küsimustega teie hiljutise seedeelundkonna haiguse kohta.

Isetäidetav küsimustik: Järgmised küsimused on teie hiljutise seedeelundkonna haiguse kohta.

Kui eeldatakse kindla vastusetüübi või -vormi kasutamist, antakse sellekohane soovitus sulgudes ja *kaldkirjas* (nt *(pp.kk.aasta)*).

Kohandage küsimustikku

Kui selles pangas teatud toiduaineid ei käsitleta või küsimused puuduvad, võite need oma küsimustikku lisada ja anda tagasisidet ECDCle, et küsimustepanga võrguversiooni saaks uuendada.

Paljude küsimuste puhul on vastusevariandid „jah / ei / ei tea“. Teise võimalusena võib kasutada varianti „jah / tõenäoliselt jah / tõenäoliselt ei / ei“, millega saab vältida „ei tea“-vastuseid ja võtta arvesse söömisharjumusi. Kui te soovite seda võimalust kasutada, asendage need vastusevariandid läbivalt kogu küsimustikus.

Määrake vaatlusaeg ja eeltäitke küsimustik

Vaatlusaeg on ajavahemik, mille kohta kogutakse küsitletavalt teavet. Seda väljendab tavaliselt päevade või nädalate arv ja see põhineb puhangu (kahtlustatava) haigusetekitaja peiteajal. Soovitatavad vaatlusajad on lisas 1. Asendage [VA] kogu küsimustikus läbivalt uurimiseks kokkulepitud vaatlusajaga.

Enne küsitluse alustamist täitke 1. peatükis eeltäidetavate küsimuste osa teabega, mis on puhangu kohta juba olemas ja nende patsientide suhtes oluline. Seejärel saate vastused küsitluse ajal vajaduse korral kinnitada.

Täitke kõik nurksulgudes [] ja kollasega märgitud väljad. Näiteks [riik] tähendab, et te peate sisestama riiginime. Et küsimustikku oleks küsitluse ajal lihtsam lugeda, eemaldage esile tõstetud tekst ja nurksulud.

Otsustage, kas soovite lisada toidupäeviku (19. peatükk), ja lõpetage küsimustik

Kasutage lühikese peiteajaga haiguste puhul 19. peatükis esitatud toidupäevikut. Seda on kõige parem kasutada haiguse algusele eelnenud kolme päeva kohta. Päevikut saab pikendada kuni seitsme päevani, sest küsitlemise ajaks on haiguse puhkemisest sageli möödunud juba mõni nädalat.

Lõpuks lisage küsimustikule kuupäev ja/või versiooni number, et puhangu käigus saaks jälgida võimalikke muudatusi küsimustikus.

Etapp 3a. Küsitleja tutvub küsimustikuga

Küsitlejad peaksid enne küsitluse alustamist olema küsimustikuga kursis ja parimal juhul peaksid nad olema läbinud intervjuerimiskoolituse. Küsimustiku konkreetsete teemade või osadega seotud küsimuste lahendamise või kahtluste hajutamiseks tuleb tegeleda enne küsitluse alustamist.

Küsitaja alustab tööd

- Lugege küsimustik ja sissejuhatav tekst läbi. Kui midagi jääb arusaamatuks, küsige puhangu uurimise koordineerijalt selgitusi.
- Kontrollige, kas teil on patsiendile helistamiseks kogu vajalik teave ja materjal olemas. NB! Kui te ei küsitle patsienti, vaid näiteks abikaasat või vanemat, tuleb sissejuhatus ja küsimused ümber sõnastada.
- Helistage küsitlervale. Tutvustage end ja öelge oma helistamise põhjus, kasutades küsimustepangas ette antud teksti.
- Nõusoleku saamisel alustage küsitlust.

Näpunäited

- Ärge rääkige haiguspuhangu üksikasjadest (eriti võimalikest nakkuskandjatest), kuni küsitlus pole lõppenud. „Ma ei taha teie vastuseid mõjutada, seepärast võiksite nimekirjas olevad küsimused enne läbi vaadata ja siis vastan ma teie küsimustele, kui sobib?“
- Kasutage kalendrit, et määrata kindlaks haiguse puhkemise eelne ajavahemik, mille kohta te esitate küsimusi (vaatlusaeg). Nimetage nii algus- kui ka lõpukuupäev ja nädalapäevad (nt neljapäevast, 7. juulist, kuni kolmapäevani, 13. juulini).
- Väljendite „enne lõunat“ ja „pärast lõunat“ kasutamine võib olla ebaselge, seepärast öelge pigem „kell 7 hommikul“.
- Soovitage küsitlervale kasutada kuupäevade kindlaksmääramiseks kalendrit.
- Rõhutage, et soovite märkida üles ka need toiduained, mida küsitlerv ainult maitstes, isegi kui ta söi seda vaid ühe või paar suutäit. Osa inimesi ei nimeta seda söömiseks.
- Kui vastajaks on lapse nimel vastav vanem või hooldaja, tuletage pidevalt meelde, et vastused antakse lapse eest.
- Kui vastaja vastab mõne loetletud toiduaine puhul jaatavalt, küsige selle toiduaine kohta täpsemaid küsimusi.
- Enamikul küsimustel on vastusevariant „ei tea“ või „ei tea / ei mäleta“. See variant on vajalik eriti juhul, kui on tegemist pika vaatlusajaga ja kui küsitlervakse sugulasi (patsiendi asemel). Proovige siiski alati saada vastuseks „jah“ või „ei“.

Etapp 3b. Isetäidetavad küsimustikud

Patsiendile saadetakse küsimustik kirja või e-posti teel. See tähendab, et küsimustik ja (e-)kaaskiri peaksid olema selged ja arusaadavad. Kaaluge võimalust lisada telefoninumber, millele patsiendid saavad küsimuste korral helistada. Kaaskirjas antakse tutvustavat teavet haiguspuhangu uurimise ja küsimustiku kohta. Samuti võidakse selles jagada näpunäiteid küsimustikule vastamiseks (vt eeltoodud näited).

1. lisa Soovitav vaatlusaeg ja võimalikud küsimused, kui koostatakse hüpoteesi püstitamise küsimustikku kahtlustatava/kinnitatud patogeeni kohta

	Salm	Kamp	Shig	STEC	LM	BC	SA	NoV	HAV	HEV	Krüpto	Giardia
Vaatlusaeg	7 p	7 p	7 p	7 p	4 n	1 p	1 p	3 p	6 n	6 n	12 p	14 p
Üldised ja demograafilised küsimused	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Haigusega seotud küsimused	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Reisimisega seotud küsimused	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Toitumisharjumused, allergiad ja dieet	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Ostukeskused, restoranid ja muud söögikohad	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Juurviljad ja juurviljatooted	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X
Puuviljad ja puuviljatooted	X	X	X	X	X	X		X	X		X	X
Pähklid ja seemned	X											
Väetoit	X								X			
Liha ja lihatooted	X	X	X	X	X	X	X			X	X	
Kala, koorikloomad ja muud mereannid	X		X		X	X	X	X	X	X		
Piim ja piimatooted	X	X	X	X	X	X	X		X		X	
Munad ja munatooted	X	X			X	X	X					
Muud toiduained	X				X	X	X		X		X	
Toiduained väikestele lastele	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Vesi ja veepõhised joogid	X	X	X	X		X		X	X	X	X	X
Kokkupuude loomadega	X	X		X			X			X	X	
Toidupäevik	X	X	X	X		X	X	X				X
Lõpetavad küsimused	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Viited	[1], RASFF	[2], RASFF	[3], RASFF	[4], RASFF	[5], RASFF	[6], RASFF	[7], RASFF	[8], RASFF	[8], RASFF	[8], RASFF	[9, 10]	[10]

Salm = salmonella; Kamp = kampülobakter; Shig = *Shigella*; STEC = *Shiga*-toksiini tootev *Escherichia coli*; LM = *Listeria monocytogenes*; BC = *Bacillus cereus*; SA = *Staphylococcus aureus*; NoV = noroviirus; HAV = A-hepatiidi viirus; HEV = E-hepatiidi viirus; Krüpto = krüptosporiidium; Giardia = *Giardia lamblia*.

- (1) **Silva C, Calva E, Maloy S.** One Health and Food-Borne Disease: Salmonella Transmission between Humans, Animals, and Plants. 2014; **2**: OH-0020-2013.
- (2) **Klein G, ed.** *Campylobacter*: Features, detection, and prevention of foodborne disease. 1st ed. Amsterdam: Academic Press/Elsevier inc., 2017: 160.
- (3) **Berger S.** *Shigellosis: Global Status*. 2016 edition ed. Los Angeles, California, USA: Gideon Informatics, 2016.
- (4) **Rivas M, et al.** Risk Factors for Shiga Toxin-Producing *Escherichia coli*-Associated Human Diseases. *Microbiology spectrum* 2014; **2**.
- (5) **Lomonaco S, Nucera D, Filipello V.** The evolution and epidemiology of *Listeria monocytogenes* in Europe and the United States. *Infection, genetics and evolution : journal of molecular epidemiology and evolutionary genetics in infectious diseases* 2015; **35**: 172-183.
- (6) **Tewari A, Abdullah S.** *Bacillus cereus* food poisoning: international and Indian perspective. 2015; **52**: 2500-2511.
- (7) **Kadariya J, Smith TC, Thapaliya D.** *Staphylococcus aureus* and staphylococcal food-borne disease: an ongoing challenge in public health. 2014; **2014**: 827965.
- (8) **Todd ECD, Greig JD.** Viruses of foodborne origin: A review. 2015; **7**: 25-45.
- (9) **Robertson LJ, Chalmers RM.** Foodborne cryptosporidiosis: is there really more in Nordic countries? 2013; **29**: 3-9.

(10) **Dixon BR.** Parasitic illnesses associated with the consumption of fresh produce - an emerging issue in developed countries *Current Opinion in Food Science* 2016; **8**: 104-109.**Ann**